

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

Самофінансування підприємств в сучасних умовах господарювання

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти - перший (бакалаврський)

Виконав: студент IV курсу, групи 411
заочної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Петрюк Дмитро Іванович

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Корбутяк Аліна Георгіївна

*До захисту допущено на засіданні кафедри
Протокол № _____ від _____ 2024 р.*

*Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

АНОТАЦІЯ

Петрюк Д.І. Самофінансування підприємств в сучасних умовах господарювання. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 - Фінанси банківська справа та страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У бакалаврській роботі досліджено теоретичний базис сутності та джерел самофінансування в сучасних умовах. Проаналізовано особливості та структуру джерел фінансування в цілому, та власних зокрема, на прикладі товариства з обмеженою відповідальністю «Терра-Потічок» та запропоновано орієнтири зростання ролі самофінансування вітчизняних підприємств з урахуванням сучасних реалій.

Ключові слова: самофінансування, джерела самофінансування, чистий прибуток, амортизація.

ANNOTATION

Petryuk D.I. Self-financing of enterprises in modern economic conditions. Manuscript. Qualification work for obtaining the first (bachelor) level of higher education in specialty 072 - Finance, Banking and Insurance. Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The bachelor's work investigated the theoretical basis of the essence and sources of self-financing in modern conditions. The features and structure of financing sources in general, and their own in particular, were analyzed using the example of the limited liability company «Terra-Potichok», and guidelines for the growth of the role of self-financing of domestic enterprises were proposed, taking into account modern realities.

Key words: self-financing, sources of self-financing, net income, depreciation

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д.І. Петрюк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. САМОФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ДЖЕРЕЛ САМОФІНАНСУВАННЯ.	7
1.1. Економічний зміст категорії „самофінансування”.....	7
1.2. Класифікація внутрішніх джерел фінансування.....	14
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ САМОФІНАНСУВАННЯ ТОВ „ТЕРРА- ПОТІЧОК” У 2021-2023 РОКАХ.....	21
2.1. Дослідження складу та структури внутрішніх джерел фінансування підприємства.....	21
2.2. Вплив рівня самофінансування підприємства на його показники прибутковості.....	33
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ОРІЄНТИРИ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ САМОФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	41
3.1. Основні напрями підвищення рівня самофінансування вітчизняних підприємств.....	41
3.2. Орієнтири корегування політики самофінансування ТОВ „Терра- Потічок”.....	49
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах війни, і відповідно нестабільного розвитку економіки країни, затяжної кризи, посилення глобалізаційних процесів, зростаючого впливу фінансової сфери сьогодні відбувається діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання. Отже, умови господарювання, обумовлені кризовими явищами в економіці в цілому, та коливаннями в підсистемах самих цих суб'єктів господарювання обумовлюють гостру потребу у припливі капіталу. А тому, успішне господарювання суб'єктів підприємницької діяльності потребує створення адекватного механізму фінансового забезпечення, який дав би можливість на основі дотримання вартісно-грошових пропорцій забезпечувати їх просте і розширене відтворення, стабілізувати та нарощувати ефективність діяльності, досягати розвитку в перспективі. Відтак, розвиток вітчизняних підприємств стає неможливим без належного фінансового забезпечення. Загальновідомо, що фінансове забезпечення є запорукою стабільного функціонування і подальшого розвитку господарюючого суб'єкта, особливо в складних умовах господарювання, і зокрема за рахунок самофінансування значною мірою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам самофінансування присвятили свої наукові праці такі вчені-економісти, як О. О. Терещенко, М. А. Поддєрьогін, Н. А. Сафонов, О. Є. Гудзь, К. В. Павлюк, Г. Г. Філіна та багато інших вітчизняних науковців-дослідників. Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних науковців дав змогу зробити висновок про існуючу проблематику теоретичної бази та практики фінансового забезпечення розвитку вітчизняних підприємств в цілому, та самофінансування – як складової фінансового забезпечення - зокрема, особливо що враховують особливості організації фінансів конкретних галузей національної економіки; дав змогу систематизувати існуючі позиції авторів у колі досліджуваних питань і виявити необхідність удосконалення понятійного апарату; сформував базис для

перспективи наступних досліджень.

Формування фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і раціональне використання відбувається під впливом відповідних об'єктивних та суб'єктивних чинників (факторів), значну роль серед яких посідає саме самофінансування.

Метою бакалаврської роботи є дослідження сутності та механізму реалізації самофінансування вітчизняних підприємств, а також обґрунтування напрямів зростання рівня самофінансування в надскладних сучасних умовах.

Завдання даного дослідження полягають у наступному:

- трактування економічного змісту фінансового забезпечення в цілому та „самофінансування” зокрема, шляхом виокремлення з ряду існуючих наукових точок зору;

- характеристика змісту політики самофінансування підприємств;

- визначення джерел самофінансування в цілому та в розрізі їх складових;

- оцінка структурних змін у складі джерел фінансування в цілому досліджуваного підприємства, та джерел самофінансування зокрема;

- аналіз стану та ефективності самофінансування підприємства в цілому;

- виокремлення ключових напрямів корегування політики самофінансування вітчизняних підприємств в цілому, та досліджуваного зокрема.

Предметом дослідження є економічні відносини у сфері формування та реалізації політики самофінансування вітчизняного підприємства. *Об'єкт* дослідження – склад і структура джерел самофінансування ТОВ „Терра-Потічок”. *Методи дослідження*, що знайшли відображення в роботі, – прийоми (інструменти) фінансового аналізу (зокрема, коефіцієнтний та горизонтальний аналізи), аналіз структурних змін, зрушень, а також методи порівняння, прогнозування.

Інформаційно-аналітичною базою є наукова та періодична література в у сфері формування політики самофінансування, а також фінансова звітність досліджуваного підприємства .

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості імплементації запропонованих у роботі практичних рекомендацій в діяльності досліджуваного підприємства.

Структура бакалаврської роботи охоплює вступ, три основні розділи, та висновки, а також список використаних джерел. В роботі досліджено теоретичний базис сутності та джерел самофінансування в сучасних умовах. Проаналізовано особливості та структуру джерел фінансування в цілому, та власних зокрема, а також запропоновано орієнтири зростання ролі самофінансування вітчизняних підприємств з урахуванням сучасних реалій. Висновки носять рекомендаційний характер.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 62 сторінки друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 57 сторінках. Бакалаврська робота містить 4 таблиці та 8 рисунків, список використаних джерел включає 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1. САМОФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ДЖЕРЕЛ САМОФІНАНСУВАННЯ

1.1. Економічний зміст категорії «самофінансування»

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних науковців дав змогу зробити висновок про існування проблеми теоретичного базису та практики фінансового забезпечення діяльності вітчизняних підприємств, особливо тих, які враховують особливості організації фінансів окремих галузей національної економіки; дав можливість систематизувати існуючі позиції (наукові погляди) авторів у колі досліджуваних питань і виявити потребу в удосконаленні понятійного апарату; сформував базис для перспективи наступних досліджень..

Перш ніж, розглянути сутність самофінансування, доцільно визначити зміст економічної категорії «фінансове забезпечення» підприємств, адже самофінансування є його складовою.

Отже, розглянемо сутність самофінансування через призму фінансового забезпечення підприємств.

В економічній літературі існують різноманітні підходи до трактування категорії «фінансове забезпечення».

Так, Кохалик О.О. і Томашик Л.С. вважають «...під фінансовим забезпеченням сукупність форм і методів, принципів та умов фінансування підприємств» [17, с. 70].

На відміну від цих науковців, Мочерний С.В., Устенко О.А. та Чеботар С.І. розглядають «...під фінансовим забезпеченням розуміють суму грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації» [26, с. 81].

Відносно такого підходу вважаємо, що доцільно зробити кілька

зауважень. Передусім, обмеження сфери існування фінансового забезпечення лише клієнтами біржі суттєво звужує його економічну сутність, адже малі суб'єкти підприємництва як правило не є клієнтами біржі. Далі, обрання у якості критерію визначення фінансового забезпечення грошових коштів та їх еквівалентів на рахунках клієнтів біржі призводить до зменшення обсягу і не дає можливості розкрити складну економічну сутність цього поняття.

Окремі науковці [15-16] під фінансовим забезпеченням розуміють процес управління капіталом.

Оригінальним, відмінним від попередніх, є визначення поняття «фінансове забезпечення» у підручнику «Фінансовий менеджмент» за ред. проф. Деми Д.І.: «... система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства» [35, с. 492].

Ще одна група вітчизняних науковців [36-37] визначає: «...фінансове забезпечення як покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою. В умовах економічної і фінансової самостійності господарюючі суб'єкти формують джерела розширеного відтворення за рахунок власних фінансових ресурсів, залучених на дольових засадах, грошових коштів інших підприємств, використання банківських кредитів, бюджетних асигнувань та ін.» [36, с.535].

Дослідження наукових робіт провідних західних учених дозволило зробити висновок про відсутність виділення фінансового забезпечення як відокремленого об'єкту вивчення, але вони всебічно і ґрунтовно досліджують його методи. Таким чином, при наявності значної кількості робіт, у яких використовується термін фінансове забезпечення, нема чіткого та однозначного визначення цього поняття, практично не сформувалося єдиної і загально визнаної його трактовки.

Часто зустрічається розуміння фінансового забезпечення як складової фінансового механізму (без уточнення, якої саме складової).

Кірейцев Г.Г. складовими фінансового механізму визначає: «...фінансове забезпечення; фінансове регулювання; систему фінансових індикаторів і

фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив» [14, с. 19].

Для прикладу, у Гривківської О.В. «...фінансове забезпечення діяльності підприємств є методом фінансового механізму діяльності підприємств, який дає змогу сформувавши достатні обсяги фінансових ресурсів для досягнення безбитковості діяльності, підвищення ефективності господарювання та зміцнення національної економіки» [7, с. 14].

Підсумовуючи наведені думки вчених-економістів, можна дати таке визначення: фінансове забезпечення господарської діяльності суб'єктів підприємництва — це діяльність по залученню, розміщенню та ефективному використанню фінансових ресурсів, які необхідні у процесі створення і функціонування вітчизняного підприємства, забезпечення відтворювального процесу.

Фінансове забезпечення – це сукупність організаційно-практичних, економічних заходів із приводу пошуку, залучення й ефективного використання всіх видів і форм джерел такого забезпечення, що задовольняють процеси простого і розширеного відтворення з метою створення стабільних умов функціонування та розвитку суб'єкта господарювання.

Виходячи з того, які фінансові ресурси вітчизняне підприємство може використовувати в процесі господарської діяльності, можна виділити такі методи фінансового забезпечення його господарської діяльності:

— самофінансування (власні фінансові ресурси та інші кошти, які отримані без вимоги їх повернення);

— фінансування із використанням позичених фінансових ресурсів (комерційний кредит, банківський кредит, інші запозичені кошти на умовах поверненості та забезпеченості).

Самофінансування – це процес досягнення високого фінансового результату підприємства – суб'єкта господарювання за рахунок власних, та залучених фінансових ресурсів без участі коштів інших власників та державних структур.

Самофінансування – категорія, що притаманна системі ринкових

відносин, характеризує процес становлення і функціонування суб'єкта господарювання як власника [9, с. 122].

В умовах адміністративно-командної економіки самофінансування не реалізувалося як економічна категорія, оскільки принципи самофінансування, як і більшість показників господарсько-фінансової діяльності вітчизняних підприємств, планувалися та доводилися централізовано, і носили переважно директивний характер.

Сучасний етап розвитку досліджень механізму самофінансування в країні характеризується появою змістовних методичних, наукових та практичних розробок в частині визначення економічної сутності самофінансування та його складових, запропонуванням окремих показників та індикаторів визначення рівня самофінансування, дослідженням його впливу на стан та ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств, взаємозв'язку з іншими економічними категоріями тощо.

Однак у зростаючому і багатогранному обсязі теоретичних досліджень і практичних розробок проглядаються і невирішені проблеми теоретичного і практичного характеру: бракує єдності в поглядах вчених-економістів в частині визначення сутності самофінансування, розкриття самофінансування як форми руху капіталу, виявлення взаємозв'язків відкритої та прихованої форм самофінансування, визначеності і взаємозв'язку грошових потоків підприємства, впливу самофінансування на ефективність виробництва, виявлення взаємозв'язків самофінансування з економічною безпекою підприємства тощо.

Нерідко в економічній літературі економічна сутність «самофінансування» зводиться до тезаврації прибутку підприємства теперішнього та минулих звітних періодів. Мова йде про спрямування частини чистого прибутку господарюючого суб'єкта на розвиток операційної, інвестиційної та фінансової діяльності [36, с.534].

На нашу думку, такий підхід є дещо спрощеним і не в повній мірі відображає сутність самофінансування, оскільки:

1) із процесу самофінансування виключаються амортизаційні відрахування, які беззаперечно є вагомим джерелом самофінансування в умовах простого і розширеного відтворення;

2) при такому трактуванні не враховується частина оборотних коштів, яка важливою статтею самофінансування в умовах простого відтворення;

3) ігнорується роль і вартість кредитних і залучених ресурсів, без використання яких за сучасних умов не функціонує жодне вітчизняне підприємство.

Аналіз механізму самофінансування здійснимо, виходячи «...із формули руху капіталу в умовах простого і розширеного відтворення найбільш повно проявляється сутність самофінансування та взаємодія його відкритої та прихованої форм» [36, с.536].

Як відомо, формула руху (кругообігу) капіталу в умовах простого відтворення має такий вигляд:

$$\Gamma - T (ЗВ, РС) \dots В \dots T - \Gamma \quad (1.1)$$

Згідно формули 1.1, підприємство авансує у виробництво певну частину коштів (Γ) для придбання засобів виробництва (ЗВ) і оплати вартості робочої сили (РС). В ході виробничого процесу (В) працівники (РС) своєю абстрактною працею створюють певний продукт – товар (Т), що реалізується на ринку і забезпечує підприємству повернення витрачених коштів (Γ) на рівні авансованих і затрачених, а своєю конкретною працею – переносять вартість затрачених засобів виробництва на готовий продукт. Уже в наведеній формулі, тобто на рівні простого відтворення, процес самофінансування проявляється як у відкритій, так і в прихованій формах, хоча прибутку таке підприємство ще не має.

Відкрите самофінансування проявиться у фінансовій звітності підприємства, де буде відображено факт повернення затрачених коштів у певній, незмінній, величині. Закрите самофінансування при цьому в умовах

простого відтворення полягає у неможливості визначення саме тої частки абстрактної праці, яка спрямовується на відтворення витрачених засобів виробництва і тієї питомої частки праці, яка буде спрямована на відтворення вартості робочої сили, так як засобів для вимірювання цих часток об'єктивно не існує в природі, а те співвідношення, яке відображається у фінансовій звітності, набуде форми відкритого самофінансування.

Отже, в умовах простого відтворення процес реалізації самофінансування проявляється як у відкритій, так і в прихованій формах.

В умовах розширеного відтворення рух капіталу здійснюється за формулою (1.2):

$$\Gamma - T (ЗВ, РС) \dots V \dots T^1 - \Gamma^1 \quad (1.2)$$

В наведеній формулі відбувається зростання капіталу, тобто вартість затрачених факторів виробництва зростає і проявилася, перш за все, у новостворених товарах (ΔT):

$$T1 = T + \Delta T \quad (1.3)$$

Авансовані у виробництво кошти також зросли:

$$\Gamma 2 = \Gamma + \Delta \Gamma \quad (1.4)$$

Витрачені підприємством кошти зросли на величину $\Delta \Gamma$ і прийняли форму прибутку від операційної діяльності, який після його оподаткування і тезаврації забезпечить процес розширеного відтворення та самофінансування на розширеній основі [4; 5].

Отже, в процесі формування прибутку, крім живої праці працівників, суб'єктом були також використані також сировинні матеріали, комплектуючі, відповідні допоміжні матеріали, окремі нематеріальні активи, які суттєво вплинули на процес виробництва, величину отриманого прибутку, розміри та масштаби подальшого самофінансування.

Отже, механізм реалізації самофінансування може проявлятися у двох формах: відкритій та прихованій (рис.1.1):

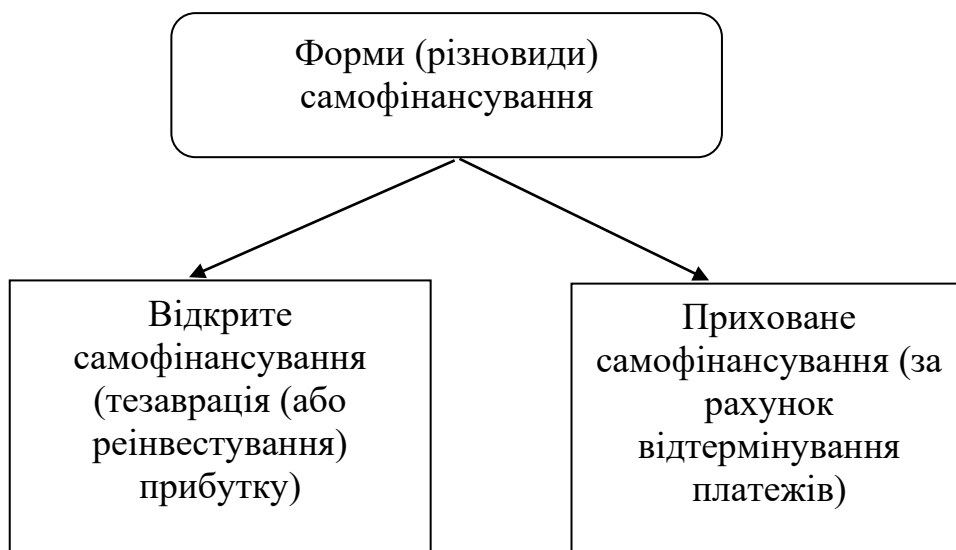

Рис 1.1. Форми реалізації самофінансування підприємств в сучасних умовах

У світовій економічній літературі приховане самофінансування пов'язується із використанням прихованих резервів і прибутку, і уникають оподаткування, як результат формування прихованих резервів. Оскільки приховані резерви проявляються при їх ліквідації (чи реалізації за фактичною (залишковою) вартістю), то вважається, що приховане самофінансування здійснюється за рахунок прибутку до його оподаткування. При цьому, величина прихованих резервів в активі балансу відображається як різниця між реальною (вищою) вартістю таких майнових об'єктів та величиною відображеної у балансі вартості (по факту меншою).

Мобілізація прихованих ресурсів може здійснюватись у формі реалізації окремих об'єктів (основних чи оборотних засобів), індексації їх вартості, реалізації залишків готової продукції, підвищення продуктивності нового обладнання та ін. Детальніше фактори, що обумовлюють механізм реалізації прихованого самофінансування та пов'язані із цим наслідки, висвітлені у третьому розділі роботи.

Оскільки самофінансування здійснюється за допомогою відповідних джерел, необхідно детальніше розглянути їх зміст та класифікацію, порядок відображення та аналізу.

1.2. Класифікація внутрішніх джерел фінансування

Оскільки об'єктом даного дослідження є саме самофінансування, то зупинимося детальніше на його визначенні та джерелах.

Самофінансування, як відомо, засноване на використанні власних ресурсів для забезпечення фінансово-господарської діяльності та розвитку господарюючих суб'єктів, і є, безперечно, одним із найважливіших методів фінансового забезпечення.

Для більшості вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання основним джерелом фінансування виробництва є їхні власні фінансові ресурси. Іншими словами, йдеться про самофінансування підприємств, що є одним із методів фінансового забезпечення.

У господарській практиці вітчизняні науковці розрізняють поняття самоокупності та самофінансування витрат підприємств. Ми погоджуємось із Л. Зятковською, яка вважає, що «...самоокупність є передумовою до самофінансування. Самоокупність визначає покриття доходами підприємства поточних і постійних витрат на виробництво продукції. Отримані в процесі діяльності доходи мають покривати витрати виробництва і додаткову потребу в обігових коштах, спричинену уповільненням їх обігу. Обов'язковою умовою самоокупності є беззбитковість і прибутковість діяльності. Самоокупність передбачає відшкодування з отриманих доходів поточних витрат на виробництво, сплату податків до бюджету, відрахувань до державних цільових фондів тощо. При недостатності власних фінансових ресурсів не виключається можливість залучення зовнішніх джерел» [9, с. 81].

У наукових публікаціях вітчизняних науковців-дослідників останніх років відстежується декілька підходів до визначення складу джерел власних ресурсів.

До прикладу, Кохалик О. пропонує «...включати до складу власних джерел підприємства тільки статутний капітал та нерозподілений прибуток, оскільки решта статей на сьогодні не мають реального змісту, виступають лише правом підприємства використовувати ці кошти і не можуть бути джерелами власних коштів» [17, с. 6].

Комарецька П.: «...до джерел власних засобів відносить:

- статутний капітал (засоби від продажу акцій і пайові внески учасників);
- резерви, що нагромаджені підприємством;
- інші внески юридичних і фізичних осіб (цільове фінансування, добродійні внески тощо)» [16, с. 92].

Колектив авторів [18, с. 123–124] вважає, що до складу власних джерел фінансових ресурсів відноситься: амортизація; валовий прибуток та страхові резерви.

Олександренко І.В. стверджує, що «...до власних джерел відносяться: статутний капітал (основні і оборотні засоби); прибуток; кошти, отримані в якості безповоротного державного фінансування, орендодавців, інших підприємств і окремих осіб які зацікавлені в розвитку підприємства. Крім того, до власних джерел вони прирівнюють так звані стійкі пасиви – мінімальна величина постійної кредиторської заборгованості підприємства своїм працівникам і іншим підприємствам, а також вони відносять до власних джерел різноманітні цільові фонди, які існують на підприємстві» [29, с.212].

Джерела власних фінансових ресурсів поділяються на внутрішні й зовнішні. Основним аргументом на користь власних джерел є їх готівкове або матеріальне підтвердження і незаперечне право власності на них суб'єкта підприємництва. Внутрішні джерела власних фінансових ресурсів мають велике значення для формування фінансового капіталу підприємства. Ними

забезпечуються розширене відтворення і фінансова стабільність суб'єктів господарювання. Серед джерел створення власного фінансового капіталу найсуттєвішим є прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства після розрахунків із державними, податковими, банківськими установами тощо. Прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації продукції й витратами на виробництво та її продаж. У сучасній економічній літературі прижилося декілька визначень «прибутку». На нашу думку, найбільш вдале визначення належить М. Крупка: «Прибуток – це втілений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення цієї діяльності» [18, с. 131], оскільки чітко характеризує саму мету підприємницької діяльності. Слід зазначити, що дане джерело фінансування за даним статистики не є надто вагомим.

Щодо амортизаційних відрахувань, то вони посідають вагоме місце в дослідженнях науковців, як внутрішнє джерело формування фінансової бази вітчизняних господарюючих суб'єктів. Амортизація розглядається як поступове перенесення вартості основних засобів на готову продукцію або послуги, що виробляється з їх допомогою. Амортизація, на думку вітчизняних дослідників, нараховується протягом всього нормативного терміну експлуатації основного капіталу, а необхідність у використанні цього ресурсу настає тільки після фактичного його вибуття. Отже, до моменту зміни основних засобів, які вибули з експлуатації, амортизація є тимчасово вільним фінансовим ресурсом і може використовуватися як додаткове джерело фінансування виробництва.

Дещо інший науковий підхід до амортизації як джерела фінансування наведено у працях зарубіжних авторів. Зокрема, розглядаючи основні джерела фінансового забезпечення підприємств малого бізнесу, амортизація взагалі не розглядається [28, с. 111]. На думку, 28. Нікбахт Е., Гроппелі А. «...амортизація розглядається як списання, згідно з вимогами оподаткування та бухгалтерського обліку протягом кількох років купівельної ціни активів (таких

як обладнання та машини). З огляду на те, що амортизаційні відрахування значні, вони помітно впливають на чистий дохід фірми. Зайві амортизаційні відрахування, тобто більші за купівельну ціну, зменшують чистий дохід фірми, амортизаційні відрахування менші, ніж купівельна ціна, збільшують дохід. Тобто, коли підприємство нараховує амортизацію за вищими, ніж нормативні, ставками, ростуть загальні витрати фірми, зменшується прибуток фірми, що оподатковується. Себто прибуток залежить від методів нарахування амортизації. Слід зазначити, що в Україні малі підприємства не нараховують амортизації і, як наслідок, там не формується амортизаційний фонд. Хоча, на нашу думку, створення такого фонду на підприємствах сприяло б оновленню виробничих потужностей малих підприємств. За своїм економічним змістом амортизаційний фонд є не інфляційним джерелом: за раціонального планування нарахування зношення він може стати реальним джерелом фінансової бази малих підприємств і джерелом інвестицій для оновлення виробничих фондів. Проте можливості амортизаційного фонду як джерела реальних інвестицій залежать від стабільності цін» [28, с. 112-113].

Слід зауважити, що ліберизація цін зумовила знецінення інвестиційних ресурсів у сфері виробництва, й передусім привела до знецінення амортизаційних накопичень, так як не було проведено адекватної переоцінки основних засобів. Тому для розширення можливостей фінансового забезпечення необхідно істотно змінити амортизаційну політику, зокрема у сфері взаємоув'язки її з оподаткуванням, що дозволить підвищити роль амортизації як основного джерела капіталовкладень.

На думку цих вчених, амортизацію доречно прирівнювати до валового прибутку, так як ці витрати є відшкодуванням раніше витрачених прибутків господарюючого суб'єкта на створення й придбання необоротних активів, що амортизуються. Хоча сама собою амортизація є одним із найважливіших інструментів макроекономічного регулювання процесу відтворення.

Інші внутрішні джерела такі, як продаж активів, невикористовуваного оборотного капіталу та інші, не відіграють помітної ролі у формуванні власних

фінансових ресурсів вітчизняних підприємства. До зовнішніх джерел формування власного фінансового капіталу належать:

- кошти, що формуються як за рахунок особистих внесків власників (засновників), так і за рахунок можливостей фінансового ринку;
- кошти, що акумулюються у процесі розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів у масштабах економічної системи країни;
- фінансові ресурси державного та місцевого бюджетів, бюджетів територіальних громад, що використовуються на безповоротній основі;
- фінансові ресурси цільових позабюджетних фондів, що використовуються на безповоротній основі.

Серед зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів основне місце належить коштам засновників, що формуються за рахунок тимчасово вільних надходжень. Ці кошти здебільшого необхідні, в процесі заснування підприємства, формування зареєстрованого (статутного), який характеризує початкову суму і надалі буде використовуватися для інвестування в основні та оборотні засоби.

Згідно вимог чинного законодавства України для малих приватних підприємств не існує ніяких обмежень щодо початкового розміру їх статутного капіталу – ні мінімальних, ні максимальних. До прикладу, у Сполучених Штатах Америки власні збереження, наприклад, складають 60%, а у Японії – лише 30% і починаючий підприємець повинен придбати до 70% необхідного капіталу із зовнішніх джерел. Мінімальна сума стартового капіталу наближена до 2,5 кратного річного доходу працюючого японця. А у США більшість малих фірм (25%) розпочинають власну справу із середнім розміром капіталу від 20 до 50 тис. дол. США [38].

Ще одним поширеним на практиці джерелом формування власного фінансового капіталу є надходження від продажу акцій. Воно є поширеною формою самостійного залучення малими підприємствами розвинутих країн для розширення виробництва, модернізації, подальшого розвитку підприємств. При цьому такі країни не тільки не забороняють, але й заохочують їх емісію

невеликими фірмами, що є так званим «довгостроковим самофінансуванням».

Слід зауважити, що залучення фінансових ресурсів шляхом емісії акцій дозволяє: збільшити, передусім, стартові інвестиції для розвитку суб'єктів підприємництва, отримати дивіденди як додатковий дохід. В умовах економіки України доступ на фінансовий ринок підприємств малого бізнесу дещо ускладнений. Це зумовлено недооціненням ролі цінних паперів підприємств. Недооцінка при первинному розміщенні акцій, до прикладу, може сягати 10% від їх реалізованої вартості, і, з точки зору підприємства-емітента, це прямі втрати, пов'язані із залученням додаткового фінансування [37, с. 18]. Іншою причиною є страх одноосібного власника підприємства втратити контроль над ним через продаж акцій. До того ж особливі, надскладні сучасні умови економіки нашої країни, не дають змоги розглядати такий напрям отримання фінансових ресурсів як повноцінний.

В ході аналізу складу джерел фінансової бази окремі вітчизняні дослідники фінансового забезпечення [10; 32] відводять значну роль сталим пасивам, які згідно чинного законодавства «...прирівнюються до власних джерел фінансування. Однак, проаналізувавши дані офіційної статистики, ми можемо зробити висновок, що на малих приватних підприємствах ці ресурси не мають суттєвого впливу як джерела фінансування» [10, с. 110].

Рівень здібності підприємства до самофінансування відображає коефіцієнт самофінансування (Кс.ф.), який розраховується як відношення реінвестованого прибутку до загальної суми прибутку підприємства.

Від оптимального співвідношення власного та позикового капіталу залежить фінансовий стан підприємства. Необхідна виробітка обґрунтованої стратегії залучення фінансових ресурсів.

Слід наголосити, що наявність власного капіталу є необхідною умовою самофінансування і слугує основою фінансової незалежності господарюючого суб'єкта. Однак фінансування його діяльності тільки за рахунок власних коштів не завжди є економічно доцільним, особливо, коли виробництво має сезонний характер. Окрім того, за умови відносно невисоких відсотків залучення

кредитів стає економічно доцільним, тому що дозволяє штучно підвищувати прибутковість власного капіталу суб'єкта господарювання. Таким чином, залучення позикових коштів може бути обумовлене двома причинами: виробничою необхідністю і фінансовим інтересом власника бізнесу.

Отже, в даному розділі роботи висвітлено економічний зміст та джерела самофінансування, що є основою фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання незалежно від його форми власності. Особливості механізму реалізації самофінансування на прикладі конкретного підприємства в сучасних надскладних умовах досліджено в наступному розділі бакалаврської роботи.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ САМОФІНАНСУВАННЯ ТОВ „ТЕРРА-ПОТІЧОК” У 2021-2023 РОКАХ

2.1. Дослідження складу та структури внутрішніх джерел фінансування підприємства

Загальновідомо, що самофінансування підприємств засноване на використанні їх власних ресурсів для забезпечення розвитку підприємницької діяльності, і є, безперечно, одним із найважливіших методів фінансового забезпечення цілому, та в надскладних умовах зокрема.

В якості бази дослідження було обрано товариство з обмеженою відповідальністю «ТЕРРА-ПОТІЧОК» (далі в роботі ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК»), яке розташоване у м. Снятині Івано-Франківської області Коломийського району. Зареєстрований даний суб'єкт 29 грудня 2010 року керівником Данилюком Іваном Степановичем.

Розмір статутного капіталу ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» з моменту його заснування був незмінним і становить 2 000 грн. Досліджуваний суб'єкт за критерієм середньоспискової чисельності працівників (до 50 осіб) та обсягом річного сукупного доходу (до 8 млн. євро) належить до суб'єктів малого підприємництва.

Відповідно до Статуту ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» здійснює всі види діяльності, що незаборонені законами України, виконує роботи та надає послуги, як на території України, так і за її межами з метою одержання прибутку.

Основний вид діяльності досліджуваного товариства – відповідно до статуту – вирощування зернових культур (окрім рису), а також бобових культур і насіння олійних культур.

Згідно КВЕДу ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» здійснює ще й інші види

діяльності:

- 01.19: вирощування інших однорічних і дворічних культур;
- 01.13: вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів;
- 01.61: допоміжна діяльність у рослинництві.

Метою роботи є дослідження сутності та механізму реалізації самофінансування вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання. Відповідно до поставленої мети дослідимо особливості фінансового забезпечення обраного за базу суб'єкта господарювання (ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК») в цілому, та роль власних фінансових ресурсів зокрема.

З метою визначення забезпеченості фінансовими ресурсами на підприємстві проводиться фінансовий аналіз, основне призначення якого є отримання об'єктивної інформації про реальний фінансовий стан суб'єкта підприємництва, його прибутковість, ефективність діяльності. Надалі отримана інформація слугує підставою для прийняття конкретних (адекватних та своєчасних) управлінських рішень в системі управління фінансами вітчизняного підприємства.

Дослідимо, передусім, в динаміці склад та структуру формування активів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» за допомогою табл. 2.1. (дані згруповано за допомогою фінансової звітності малого підприємства - дод. А.1 – А.3)

Дані табл. 2.1 вказують на зростання всіх активів досліджуваного підприємства у 2022 році та їх зменшення у 2023 році: зокрема, у 2022 році всі активи зросли на 1950,7 тис. грн., а у 2023 році зменшилися на 34563,9 тис. грн. При цьому структура активів була незмінною, тобто співвідношення на користь оборотних активів не змінювалося впродовж досліджуваного періоду.

Отже, структура активів даного підприємства була ліквідною у 2021-2023 роках, так як у балансі переважали оборотні активи - їх частка перебувала в межах 61-73%, тобто баланс підприємства вважається маневреним. Така структура дозволить підприємству маневрувати ресурсами навіть за умови нестачі власних оборотних коштів.

Динаміка загального обсягу та структури активів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК»
у 2021-2023 роках

тис. грн.

Активи	2021 рік		2022 рік		2023 рік		Відхилення (+,-)			
	сума	%	сума	%	сума	%	2022 рік від 2021 року		2023 рік від 2022 року	
							сума	%	сума	%
Необоротні активи, в т.ч.:	28043,9	26,3	27516,4	25,3	28547,2	38,5	-527,5	-1	1020,8	13,2
Основні засоби	23423,6	83,5	22896,1	83,2	23916,9	83,8	-527,5	-0,3	1020,8	0,6
Інші необоротні активи	4620,3	16,5	4620,3	16,8	4620,3	16,2	-	0,3	-	-0,6
Оборотні активи, в т.ч.:	78640,7	73,7	81118,9	74,7	45534,2	61,5	2478,2	1	-35584,7	-13,2
Запаси	53508,8	68	67417,2	83,1	37897,2	83,2	13908,4	15,1	-29520	0,1
Дебіторська заборгованість за товари	16683,1	21,2	5220,8	6,4	5897,1	13	-11462,3	-14,8	676,3	6,6
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	38,7	0,1	200,4	0,2	74,4	0,2	161,7	0,1	-126	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	8136,8	10,3	8247,0	10,2	1659,1	3,6	110,2	-0,1	-6587,9	-6,6
Грошові кошти та їх еквіваленти	273,3	0,4	33,5	0,1	6,4	0	-239,8	-0,3	-27,1	-0,1
Баланс	106684,6	100	108635,3	100	74071,4	100	1950,7	X	-34563,9	X

У структурі необоротних активів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» впродовж 2021-2023 років переважали основні засоби, питома вага яких коливалася межах 83,5-83,8% тобто підприємством акцент робиться на розвиток технічної та матеріальної бази, що є позитивним індикатором його стабільного розвитку

та передумовою самофінансування.

При цьому в абсолютній величині обсяг основних засобів у 2022 році порівняно з 2021 роком знизився на 527,5 тис. грн., що зумовлено було поточною фінансово-економічною ситуацією (розв'язаною по відношенню до України війною зі сторони країни-агресора). Однак у 2023 році керівництво підприємства прийняло рішення інвестувати (спрямувати поточний чистий прибуток) на придбання нових основних засобів, внаслідок чого вони зросли на 1020,8 тис. грн. і склали 83,8% загального обсягу необоротних активів. Це вказує на обґрунтоване усвідомлення менеджментом підприємства необхідності постійно оновлювати матеріальну технічну базу, яка слугує основою для вирощування сільськогосподарських культур (оскільки даний суб'єкт є виробником сільськогосподарської продукції), здійснювати будівництво нових чи оновлювати наявні необоротні активи, що стане базою для майбутнього розвитку цього підприємства.

Тобто дана таблиця вказує на відкриту форму самофінансування у вигляді тезаврації отриманого прибутку (тобто його реінвестування) на виробничі потреби та модернізацію устаткування (сучасних комбайнів, тракторів та інших машин і механізмів сільськогосподарського призначення), цим самим формуючи позитивний імідж та ділову репутацію підприємства на Західній Україні та за її межами.

Оборотні активи ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» навпаки: спершу зросли – на 2478,2 тис. грн. у 2022 році порівняно з 2021 роком, а потім різко зменшилися – на 35584,7 тис. грн., і склали наприкінці 2023 року 61,5% загального обсягу активів підприємства, що позитивно впливатиме на його ліквідність. У структурі оборотних активів підприємства переважали саме запаси, що обумовлено необхідністю формування менеджментом підприємства сезонних запасів для вирощування відповідних зернових культур та інших рослин сільськогосподарського призначення (тобто виробництву притаманний сезонний характер виробництва)

В цілому, саме зміна оборотних активів визначала зміну всього обсягу

активів товариства, оскільки вони превалювали у структурі майна.

Динаміка структури активів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках відображена на рис. 2.1.

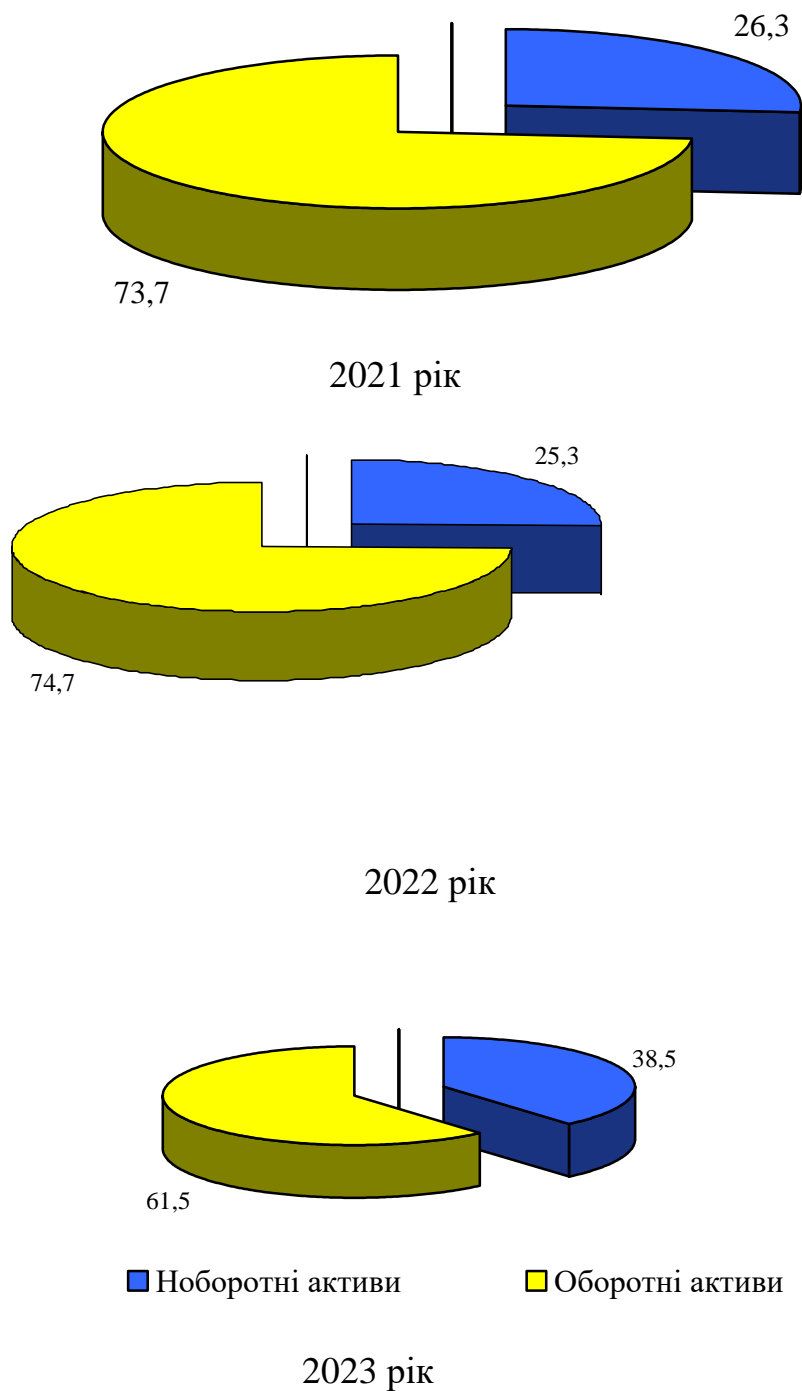

Рис. 2.1. Структура активів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках, %

Дані рис. 2.1 демонструють, що впродовж аналізованого періоду у

структурі активів обраного для дослідження підприємства впродовж 2021-2023 роки переважали оборотні активи (які наприкінці 2023 року склали 61,5% від загального обсягу активів, при тому що їх частка до цього завжди перевищувала 70%). Така структура активів не є характерною для більшості підприємств-виробників (оскільки в них переважають здебільшого необоротні активи), однак досліджуване підприємство – виняток, і досить вдалий приклад для інших, оскільки навіть в надскладних сучасних умовах намагається розвиватися, вкладаючи власні кошти (реалізація політики самофінансування) у свій технічний розвиток.

Додаткову інформацію про ефективність реалізації механізму самофінансування надає визначення структури та динаміки складу власних та позичених фінансових ресурсів. «Структура власних коштів характеризується питомою вагою власного вкладеного та реінвестованого капіталу. Структура позикового капіталу визначається часткою поточної та довгострокової заборгованості» [12, с.153].

Таким чином, можна стверджувати, що оптимальне співвідношення власних та позикових фінансових ресурсів може покращити стан досліджуваного підприємства.

Як свідчить практика, власні кошти, покривають мінімальну потребу вітчизняних підприємств у фінансових ресурсах.

При виникненні тимчасових додаткових потреб фінансове забезпечення діяльності суб'єкта господарювання відбуватиметься за рахунок залучених і позикових джерел. І досліджуване підприємство – не є винятком.

Отже, дослідимо джерела фінансового забезпечення ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» впродовж аналізованого періоду в розрізі їх складових (табл. 2.2).

Дані таблиці згруповано за допомогою інформації, наведеної у фінансовій звітності малого підприємства (дод. А.1-А.3).

В цілому обсяги джерел фінансового забезпечення змінювалися відповідно до потреби у формуванні активів підприємства.

Таблиця 2.2

Динаміка складу та структури джерел фінансового забезпечення

ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках

тис. грн.

Активи	2021 рік		2022 рік		2023 рік		Відхилення (+,-)			
	сума	%	сума	%	сума	%	2022 рік від 2021 року		2023 рік від 2022 року	
							сума	%	сума	%
Власний капітал:	17288,7	16,2	18382,4	16,9	25644,9	34,6	1093,7	0,7	7262,5	17,7
Зареєстрований капітал	2	-	2	-	2	-	-	-	-	-
Нерозподілений прибуток	17286,7	100	18380,4	100	25642,9	100	1093,7	-	7262,5	-
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	852,7	0,8	710,6	0,6	-	-	-142,1	-0,2	-710,6	-0,6
Поточні зобов'язання:	88543,2	83,0	89542,3	82,5	48426,5	65,4	999,1	-0,5	-41115,8	-17,1
Короткострокові кредити банків	-	-	26161,3	29,2	14639	30,2	26161,3	29,2	-11522,3	1
Кредиторська заборгованість -за товари	78858,6	89,1	44124,9	49,3	28647,1	59,1	-34733,7	-39,8	-15477,8	9,8
-перед бюджетом	462,6	0,5	-	-	871,4	1,8	-462,6	-0,5	871,4	1,8
-зі страхування	28,9	-	-	-	5	-	-28,9	-	5	-
-з оплати праці	58,4	0,1	8	-	8,6	0,1	-50,4	-0,1	0,6	0,1
Інші поточні зобов'язання	9134,7	10,3	19248,1	21,5	4255,4	8,8	10113,4	11,2	-14992,7	-12,7
Баланс	106684,6	100	108635,3	100	74071,4	100	1950,7	X	-34563,9	X

Дана таблиця вказує на наступну зміну джерел фінансового забезпечення підприємства у 2021-2023 роках: зростання фінансових ресурсів у 2022 році на 1950,7 тис. грн. та зменшення їх у 2023 році порівняно з попереднім роком на 34563,9 тис. грн.

Слід відзначити, що ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» фінансувалося у 2021-2023 роках головним чином за рахунок позикового капіталу, частка якого поступово знижувалася: із 83,8% - до 65,4% у 2023 році. При цьому у структурі позикових ресурсів є довгострокові зобов'язання, представлені довгостроковим кредитом, який товариство оформило ще до початку повномасштабного вторгнення росії – у 2020 році. І відповідно до договору, підприємство зобов'язувалося погасити кредит у 2022 році. Тому на балансі підприємства у 2023 році вже відсутні довгострокові зобов'язання.

Оскільки у 2021 році була більша потреба у необоротних та оборотних активах, підприємство вдалося до залучення позикових ресурсів (в т.ч. й коротко- і довгострокових кредитів банків). Тому у 2021 році питома вага позикових ресурсів склала 83,8%, тобто була вагомою залежність підприємства від зовнішніх джерел. При цьому, у структурі позикових джерел фінансування найбільша частка належить комерційному кредиту, тобто кредиторській заборгованості за товари (її частка була в межах 59,1-89,1%).

Зрозуміло, що на рівень самофінансування головним чином впливає обсяг власного капіталу, представленого прибутком, тому розглянемо детальніше його динаміку

Дані табл. 2.2 свідчать, що власний капітал досліджуваного підприємства у 2021-2023 роках представлений статутним капіталом (тобто зареєстрованим) та нерозподіленим прибутком (частка якого у 2021-2023 роках склала всі 100%). Тобто головне джерело самофінансування – чистий прибуток, що реінвестується у виробництві – складає практично всі 100 відсотків у структурі власного капіталу. Адже сума статутного капіталу даного підприємства є незначною (2 тис. грн.) і не змінювалася з моменту його створення. До речі, є чинні законодавчі умови, коли товариство має право змінити розмір статутного капіталу. Серед них, відповідність розміру статутного капіталу поточним виробничим потребам та обсягу реалізації. Цілком очевидним є той факт, що товариству доцільно збільшити розмір статутного капіталу хоча б за цією законодавчою вимогою, до прикладу.

Слід відзначити, що нерозподілений прибуток товариства «ТЕРРА-ПОТІЧОК» постійно зростає у динаміці: на 1093,7 тис. грн. у 2022 році порівняно з 2021 роком, та на 7262,5 тис. грн. – у 2023 році (порівняно з 2022 роком). Це відбувалося на фоні скорочення обсягів майна (зокрема, у 2023 році відбулося суттєве зменшення суми оборотних активів за рахунок скорочення суми запасів та іншої поточної дебіторської заборгованості). Тобто проаналізована тенденція є позитивною і свідчить про зростання ролі тезаврованого прибутку у реалізації ефективної політики самофінансування.

Зміна структури джерел фінансового забезпечення ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» в розрізі складових зображена на рис. 2.2.

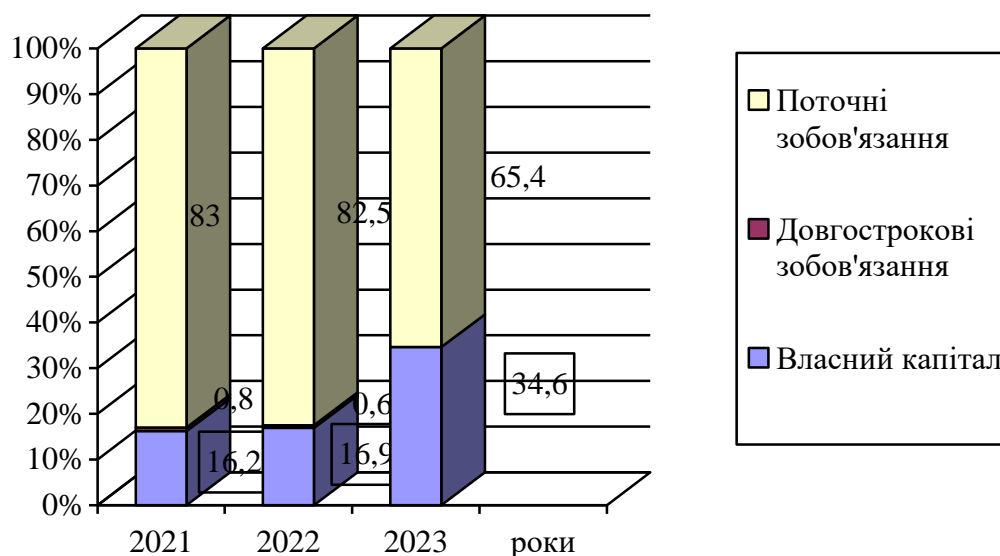

Рис. 2.2. Структура джерел фінансування ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках, %

Даний рисунок ілюструє зміну ролі власного капіталу у фінансуванні підприємства саме за рахунок нерозподіленого прибутку, тобто саме за рахунок реінвестування чистого прибутку поточного та попередніх періодів, тобто у 2021 році питома вага власного капіталу складала ледь 16% у загальному обсязі всіх ресурсів, а наприкінці 2023 року – майже 35%. І це зростання частки відбулося за рахунок нарощення саме абсолютної суми прибутку, що є

позитивним сигналом для менеджменту обраного для дослідження підприємства, особливо у сучасних надскладних умовах господарювання.

В процесі оцінки ефективності механізму політики реалізації самофінансування підприємства у вітчизняній практиці значною популярністю користується показник власних оборотних коштів підприємств (ВОК), який визначається «...за формулою:

$$\text{ВОК} = \text{ВлК} - \text{НА} \quad (2.1)$$

де ВОК – власний оборотний капітал підприємства;

ВлК – власний капітал;

НА – необоротні активи» [20, с. 48].

За вказаною вище методикою, скориставшись даними дод. А.1-А.3, визначимо величину власних оборотних коштів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» та відобразимо їх динаміку впродовж 2021-2023 років на рис. 2.3.

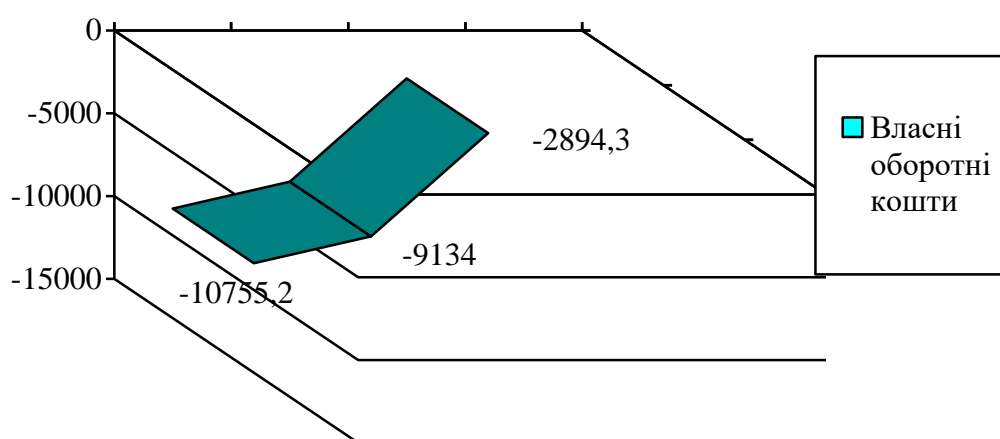

Рис. 2.3. Динаміка величини власних оборотних коштів ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках, тис. грн.

За даними джерел офіційної статистики «...у більшості випадків показник

власних оборотних коштів підприємств малого та середнього бізнесу має від'ємне значення. Його від'ємне значення означає, що власний капітал, акумульований у сфері малого бізнесу, є меншим за величину його необоротних активів, тобто вагома частина необоротних активів фінансується здебільшого за рахунок банківських ресурсів» [30].

Саме на таку тенденцію показника власних оборотних коштів досліджуваного підприємства і вказує рис. 2.3, який наглядно демонструє нестачу (брак) власного оборотного капіталу. Попри це, нестача власних оборотних коштів в динаміці поступово зменшувалася: у 2022 році на 1621,2 тис. грн., а у 2023 році – ще на 6239,7 тис. грн. Отже, на підприємстві є тимчасова нестача власних оборотних засобів та спостерігається позитивна тенденція до її зменшення.

Така ситуація спричинена тим, що величини наявного чистого прибутку товариства недостатньо для фінансування всіх активів, а тому для придбання основних засобів товариство використовує ще й довгострокові та короткострокові кредити (табл. 2.2), причому досить ефективно, адже величина реінвестованого чистого прибутку поступово зростала.

Ще одне джерело у складі внутрішніх джерел фінансування підприємства, економічний зміст якого викладено в першому розділі роботи – це амортизаційні відрахування. Амортизація – це процес перенесення вартості основних засобів на вартість виготовленої продукції. Це відбувається задля придбання нових (оновлення та модернізації існуючих) основних засобів підприємств. На практиці нагромаджена сума амортизаційних відрахувань відображена у рядку «Знос» у формі 1 «Баланс» або «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва». Тобто за рахунок отриманої виручки (у складі якої відшкодовані витрати, в тому числі й з урахуванням певної суми зносу) кожний господарюючий суб'єкт має можливість оновити явою наявну матеріально-технічну базу. І досліджуваний суб'єкт – не є виключенням.

Отже, прослідкуємо динаміку амортизаційних відрахувань ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках, величину яких згруповано за допомогою дод.

А.1-А.3, за допомогою рис. 2.4.

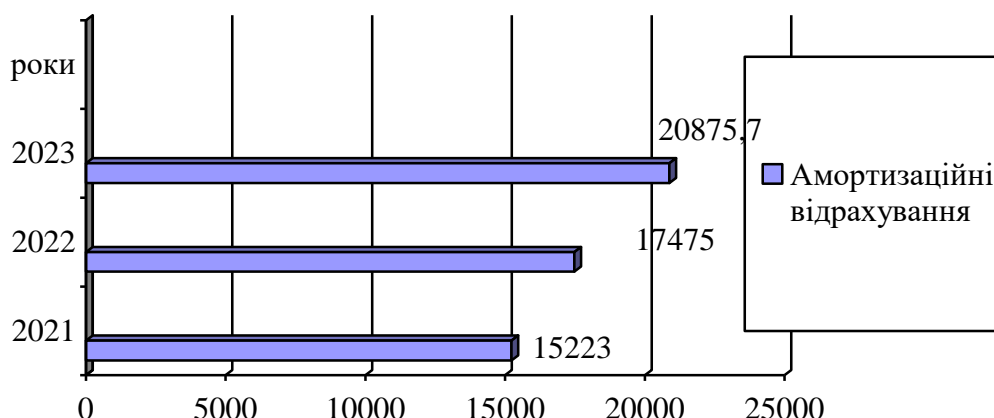

Рис. 2.4. Динаміка амортизаційних відрахувань ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках, тис. грн.

Отже, в цілому величина такого внутрішнього джерела фінансування як амортизація є вагомою та поступово зростає, що свідчить про збільшення на балансі підприємства вартості основних засобів в аналізованому періоді, і про зростання відповідно суми амортизаційних відрахувань.

ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» використовує прямолінійний метод нарахування амортизації, який передбачає рівномірне перенесення вартості основних засобів на вартість виготовленої продукції. Тобто норма амортизації вираховується шляхом співвідношення первісної вартості об'єкта основних засобів до кількості років корисної експлуатації такого об'єкту. Даний метод дозволяє рівномірно перенести вартість основних засобів на виготовлений продукт.

Таку динаміку амортизаційних відрахувань можна розцінювати як позитивне явище, так як збільшення в абсолютній величині цього джерела дозволить підприємству швидше оновити існуючу матеріальну та технічну базу

Отже, дослідивши склад і структуру джерел фінансового забезпечення підприємства в цілому та внутрішніх зокрема, доцільно проаналізувати вплив рівня самофінансування на показники ефективності роботи підприємства, що буде зроблено в наступній частині дослідження.

2.2. Вплив рівня самофінансування підприємства на його показники прибутковості

Самофінансування підприємства відбувається, в першу чергу, за рахунок такого джерела як прибуток, тому дослідимо спершу порядок формування чистого прибутку на досліджуваному підприємстві та проаналізуємо чинники, що спричинили його зміну.

Динаміку формування чистого прибутку ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» відобразимо у табл. 2.3, яка побудована за допомогою даних фінансової звітності (дод. А1-А.3).

Таблиця 2.3

Динаміка формування чистого прибутку ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках

тис. грн.

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення (+,-)	
				2022 року від 2021 року	2023 року від 2022 року
Чистий дохід від реалізації продукції	134114,6	54681	131013,4	-79433,6	76332,4
Інші операційні доходи	2724,8	9485,7	10460	6760,9	974,3
Собівартість продукції	127425,1	50615,8	117576,3	-76809,3	66960,5
Інші операційні витрати	6128,1	12144,8	13552	-6016,7	1407,2
Інші витрати	169,3	72,3	1488,4	-97	1416,1
Фінансовий результат до оподаткування	3116,9	1333,8	8856,7	-1783,1	7522,9
Податок на прибуток	561	240,1	1594,2	-320,9	1354,1
Чистий прибуток	2555,9	1093,7	7262,5	-1462,2	6168,8

Дані таблиці вказують на негативну динаміку фінансових показників у

2022 році порівняно із 2021 роком, та позитивну – у 2023 році порівняно з 2022 роком.

Зокрема, виручка від реалізації продукції ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2022 році суттєво знизилася – на 79433,6 тис. грн. (або на 59,2%). Це спричинене впливом військової агресії росії проти України внаслідок чого скоротилися ринки збуту сільськогосподарської продукції. Поряд з цим, зросли витрати, в т.ч. на паливно-мастильні матеріали, а також дався взнаки вплив непередбачуваних факторів (кліматичні умови, війна тощо). Тому суттєво знизилася і собівартість – на 76809,3 тис. грн. (або на 60,3%). Також на балансі підприємства є кредит, а його обслуговування породжує відповідні витрати, які також мали місце в аналізованому періоді. Тому фінансовий результат до оподаткування знизився у 2022 році – на 1783,1 тис. грн (або на 57,7%) проти 2021 року. І, відповідно, кінцевий результат, тобто чистий прибуток, знизився на 1462,2 тис. грн. і склав 1093,7 тис. грн. проти 2555,9 тис. грн. у 2021 році.

Попри ці негативні чинники дані табл. 2.3 вказують на наявність у товариства інших операційних доходів.

На рахунку 71 "Інший операційний дохід" ведеться узагальнення інформації про інші доходи від операційної діяльності підприємства у звітному періоді, крім доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Відповідно до Національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку «...до інших операційних доходів відносяться: доходи від реалізації іноземної валюти; доходи від реалізації інших оборотних активів (крім фінансових інвестицій); доходи від операційної оренди активів; доходи від операційної курсової різниці за операціями в іноземній валюті; суми штрафів, пені, неустойок та інших санкцій за порушення господарських договорів, які визнані боржником або щодо яких одержані рішення суду, господарського суду про їх стягнення; доходи від списання кредиторської заборгованості, щодо якої минув строк позовної давності; відшкодування раніше списаних активів (надходження боргів, списаних як безнадійні); суми одержаних безоплатно оборотних активів та субсидій; інші доходи від операційної діяльності [27].

В нашому випадку інші операційні доходи мали місце в результаті одержання субсидій з бюджету в якості підтримки сільськогосподарського виробника (даний суб'єкт господарювання включено до відповідної Програми економічного розвитку області).

У 2023 році ситуація суттєво змінилася і завдяки вмілому менеджменту надходжень та витрат, виручка від реалізації продукції зросла в рази – на 76332,4 тис. грн. (або на 139,6%). Відповідно зросли і витрати в даному періоді: на 66960 тис. грн. (або на 132,2%). Фінансовий результат до оподаткування зріс на 7522,9 тис. грн. (або на 564%). І, зрештою, кінцевий фінансовий результат, а в нашому випадку, основне джерело самофінансування, зріс на 6168,8 тис. грн. (або на 564%).

Тобто слід зауважити, що навіть з початком повномасштабної війни діяльність ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» не була збитковою, попри зниження суми надходжень та прибутку. А це свідчить про грамотне управління наявними ресурсами та їх спрямуванням у відповідні активи, які є маневреними.

Доцільно виявити та проаналізувати вплив самофінансування на показники ліквідності досліджуваного підприємства.

Показники ліквідності ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» узагальнено на рис. 2.5.

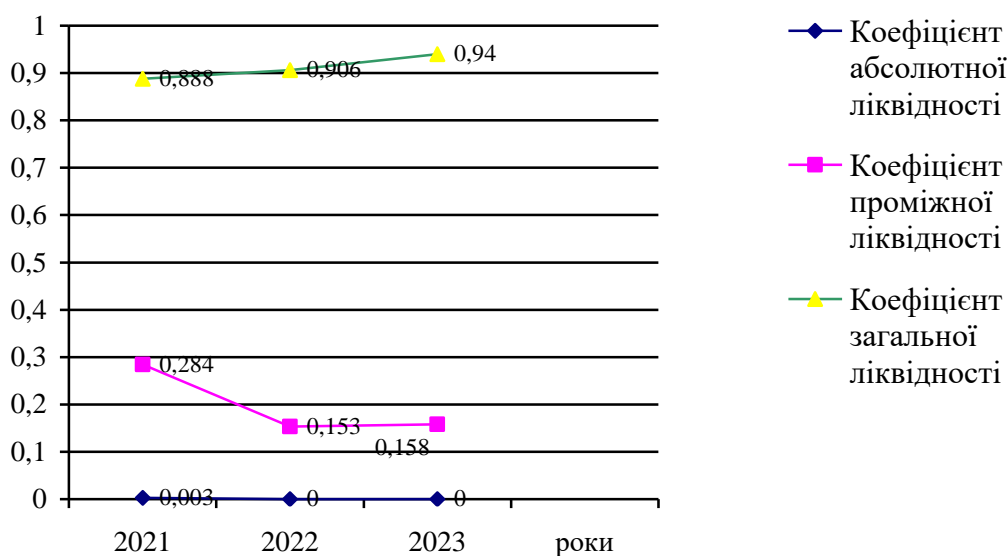

Рис. 2.5. Динаміка показників ліквідності ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках

Даний рисунок вказує на те, що всі показники ліквідності є вкрай низькими, адже показник коефіцієнт загальної ліквідності підприємства у 2021-2023 роках не сягнув рекомендованої одиниці і становив 0,940 у 2023 році, тобто поточні зобов'язання суттєво перевищували оборотні активи. Коефіцієнти абсолютної та проміжної ліквідності теж не відповідали рекомендованим значенням, а коефіцієнт абсолютної ліквідності у 2022-2023 роках дорівнював нулю.

Це обумовлено наявністю вагомій суми поточних зобов'язань на балансі ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у вказаному діапазоні років, так як товариство отримувало ще й короткострокові кредити (у вигляді кредитної лінії) для фінансування потреби в оборотних засобах.

Тому виникає потреба дослідити ключові показники фінансової стійкості підприємства в аналізованому періоді за допомогою табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка показників фінансової стійкості
ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках

тис. грн.

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення (+,-)	
				2022 року від 2021 року	2023 року від 2022 року
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,162	0,169	0,346	0,007	0,177
Коефіцієнт фінансової залежності	0,838	0,831	0,654	-0,007	-0,177
Коефіцієнт фінансової стабільності	0,193	0,204	0,530	0,011	0,326
Коефіцієнт фінансового левереджу (ризик)	5,169	4,910	1,888	-0,259	-3,022
Коефіцієнт маневрування	-0,622	-0,497	-0,113	0,125	0,384
Коефіцієнт інвестування	0,616	0,668	0,899	0,052	0,231

Показники фінансової стійкості демонструють позитивну динаміку у 2021-2023 роках, адже коефіцієнт фінансової незалежності поступово зростає: на 7

та 17,7% відповідно. Хоча він не відповідав у аналізованому періоді рекомендованому значенню, а отже, частка власного капіталу товариства все ж була незначною у структурі всіх його джерел фінансування, тобто товариству потрібно й надалі намагатися нарощувати власний капітал за умови підтримки позитивної тенденції зростання величини чистого прибутку.

Відповідно, показник фінансової залежності у динаміці поступово знижувався, однак його значення наприкінці 2023 року все ж перевищувало 50%, а отже, товариство фінансувалося більшою мірою за рахунок позикового, залученого капіталу.

Коефіцієнт маневрування мав негативне значення у 2021-2023 роках, так як за основу його розрахунку беруться власні оборотні кошти, а їх величина (як вже зазначалося в роботі раніше) була від'ємною (тобто має місце нестача (брак) власних оборотних коштів). Та попри це, динаміка показника маневрування є позитивною, оскільки його негативне значення поступово зменшується: -0,113 пункти у 2023 році проти -0,622 пункти – у 2021 році.

Коефіцієнт інвестування ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках теж мав позитивну тенденцію, оскільки поступово зростав. Однак його значення так і не досягнуло рекомендованої одиниці, тобто необоротні активи не були профінансовані тільки за рахунок власного капіталу, але й додатково залучених кредитів.

Коефіцієнти фінансової стабільності та лівереджу є взаємно оберненими і вказують яка частина капіталу підприємства фінансується за рахунок власних та позикових джерел.

В цілому, підприємство на даний момент є залежним від позикових ресурсів на 65%, та за умови збереження позитивної тенденції отримання та нарощення чистого прибутку, підприємство підвищить рівень фінансування за рахунок власних джерел.

Ключові показники прибутковості досліджуваного підприємства в аналізованому періоді згруповано у табл. 2.5.

Дані таблиці демонструють негативну зміну всіх показників прибутковості у 2022 році та позитивну – у 2023 році порівняно з попереднім роком. Це обумовлено відповідною зміною величини чистого прибутку ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках.

Таблиця 2.5

Динаміка ключових показників рентабельності
ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках

%

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення (+,-)	
				2022 року від 2021 року	2023 року від 2022 року
Рентабельність активів	4,2	1	7,9	-3,2	6,9
Рентабельність основних засобів	14,7	4,7	31,0	-10,0	26,3
Рентабельність оборотних активів	7,3	1,4	11,5	-5,9	10,1
Рентабельність продукції	2,0	2,2	6,2	0,2	4,0
Рентабельність власного капіталу	13,7	6,1	33	-7,6	26,9
Рентабельність позикового капіталу	36,5	8,4	35,6	-28,1	27,2

В цілому, рентабельність всіх активів, в тому числі й оборотних у 2022 році знизилася внаслідок зменшення чистого прибутку при зростанні величини активів, в тому числі й оборотних. Тобто віддача всіх активів повинна була б зрости в майбутньому періоді.

Рентабельність власного й позикового капіталів також знизилася, що зумовлено нову ж таки зменшенням чистого прибутку при зростанні величини власного та позикового капіталів.

Попри це, показник прибутковості продукції зріс у 2022 році на 0,2% за рахунок перевищення темпів зниження витрат над темпами зниження чистого прибутку підприємства.

У 2023 році динаміка всіх показників рентабельності позитивна, внаслідок того, що темпи росту чистого прибутку (564%) значно перевищили темпи росту всіх інших величин: активів, в тому числі й основних засобів,

власного та позикового капіталів.

Зокрема, суттєво зріс показник рентабельності основних засобів (на 26,3% у 2023 році), що обумовлено перевищенням темпів росту чистого прибутку над темпами росту основних засобів, причому останні зростали саме за рахунок тезаврації (інвестування у них) чистого прибутку.

Суттєво зросли показники прибутковості власного та позикового капіталів: на 26,9 та 27,2% відповідно, що спричинене також перевищенням темпів росту чистого прибутку над темпами росту відповідних фінансових джерел. Така тенденція є позитивним індикатором в роботі досліджуваного підприємства і свідчить про реалізацію належної політики самофінансування.

Тобто вплив процесу самофінансування на показники рентабельності очевидний – позитивний.

Рівень самофінансування підприємства, як зазначалося в першому розділі роботи, визначається як відношення суми тезаврованого прибутку (тобто того, що реінвестується у виробництві) до величини чистого прибутку, вираженого у відсотках.

Отже, визначений рівень самофінансування можна прослідкувати в динаміці за допомогою рис. 2.6.

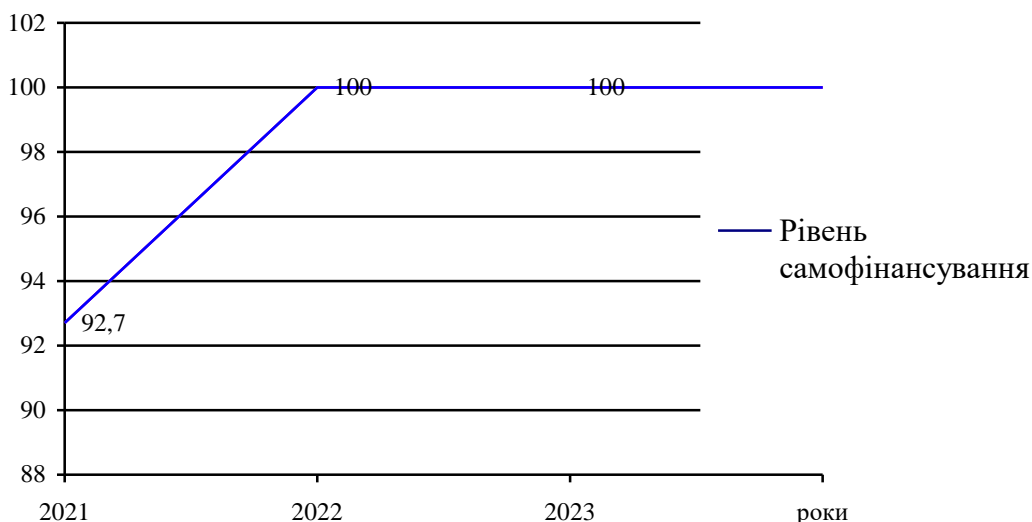

Рис. 2.6. Динаміка показника рівня самофінансування ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2023 роках, %

Отже, даний рис. 2.6 демонструє стабільну тенденцію показника рівня самофінансування, який прирівнюється до 100 відсотків за рахунок того, що товариство намагається весь отриманий прибуток тезаврувати (реінвестувати) у виробничо-господарську діяльність, а не спрямовувати на інші цілі чи на виплати власникам. Тобто менеджмент грамотно відбирає напрямки реінвестування з розрахунком зростання суми чистого прибутку в майбутньому для задоволення інтересів власників.

Ключові орієнтири підвищення рівня самофінансування підприємства в сучасних надскладних умовах господарювання висвітлено в наступному розділі кваліфікаційного дослідження.

РОЗДІЛ 3

КЛЮЧОВІ ОРІЄНТИРИ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ САМОФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВУ СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Основні напрями підвищення рівня самофінансування вітчизняних підприємств

У своїй фінансово-господарській діяльності господарюючі суб'єкти вкрай рідко використовують тільки один метод фінансового забезпечення, а в переважній більшості випадків оптимально поєднують різні методи такого забезпечення.

Фінансове забезпечення реалізується за допомогою фінансових інструментів, які, своєю чергою, мають інші важелі впливу. Важелі визначають характер дії фінансових інструментів і коригують цю дію.

Система фінансових індикаторів та фінансових інструментів дає змогу оцінити вплив на соціально-економічний розвиток (національної економіки чи розвиток певної сфери, чи конкретного суб'єкта господарювання). На шляху до стабілізації соціально-економічної ситуації в країні, особливо в надскладний для неї час, однією з найнеобхідніших умов постає досягнення стабільного та ефективного функціонування вітчизняних підприємств. Виникнення кризових явищ прямо пропорційно пов'язане із скороченням виробництва, а підвищення прибутковості підприємств України веде до поліпшення загальних економічних умов в цілому в Україні.

Серед причин кризової ситуації більшості українських суб'єктів

господарювання є наявність недостатньо ефективної системи менеджменту фінансовими ресурсами – найважливішим чинником стабільного та економічного розвитку підприємства.

Ефективний менеджмент фінансовими ресурсами можливий за умови коректної оцінки структури та результатів мобілізації фінансових ресурсів, їх загального впливу на фінансовий стан. Перш ніж формувати напрями удосконалення управління фінансовими ресурсами необхідно визначити, за якими показниками є можливість оцінки результату управління фінансовими ресурсами підприємства.

Між статтями активу і пасиву підприємства існує наступний взаємозв'язок: кожна стаття активу має відповідне джерело фінансування (пасиву). До прикладу, здебільшого джерелом фінансування необоротних активів є власний і прирівняний до нього капітал (тобто довгострокові кредити). А оборотні активи підприємств повинні формуватися за рахунок залучених позикових ресурсів.

Якщо співвідношення між власними і позиковими оборотними засобами складає 1:1, то забезпечується гарантія погашення поточної кредиторської заборгованості підприємства. Отже, оборотні активи поділяються на дві частини: постійна частина, яка утворена за рахунок зареєстрованого капіталу і довгострокових кредитів, – власний оборотний капітал (ВОБК), і змінна частина оборотних активів – утворена за рахунок поточних зобов'язань підприємства.

Показник власного оборотного капіталу є досить поширеним в аналізі стійкості підприємства показником і «...характеризує частку у джерелах для покриття короткострокових ресурсів, тобто частку капіталу для формування поточних фінансових ресурсів основної діяльності підприємства. Власні оборотні кошти можна класифікувати на валові та чисті. Власний оборотний капітал відіграє визначальну роль, оскільки забезпечує фінансову стійкість і оперативну самостійність підприємства. Важливим питанням в управлінні фінансовими ресурсами є дослідження наявності власного оборотного капіталу,

вивчення його динаміки і структури, ефективності використання, визначення факторів впливу» [20, с. 49].

Власний оборотний капітал вказує, яка сума оборотних активів сформована за рахунок постійного капіталу підприємства і що залишиться в його обороті, якщо одночасно погасити всю короткострокову заборгованість перед кредиторами. Величина ВОК повинна бути позитивною і змінюватися пропорційно до виручки від реалізації продукції підприємства.

Розвиток українського підприємницького сектора великою мірою залежить від наявності та можливості його доступу до джерел фінансування. При цьому, фінансування малого бізнесу переважно за рахунок власних джерел має ряд переваг і є характерним для багатьох економік світу.

Виробничо-господарська діяльність підприємств, і малих зокрема, неможлива в наш час без належного фінансового забезпечення. Обсяг та структура фінансових джерел залежить від ряду чинників: галузевої приналежності підприємства; форми власності та організаційно-правової форми підприємництва; теоретичної і практичної можливості залучення додаткових фінансових ресурсів із альтернативних джерел; вартості залучення фінансових ресурсів на фінансовому ринку та ринку капіталів; структури фінансового капіталу; віддаленості від ринків ресурсів, загальноекономічної ситуації та політичної ситуації в країні, відсутності військових дій на території країни тощо.

Зазначені чинники впливають не лише на обсяг і структуру фінансового забезпечення підприємства, а й на вибір джерел його формування. В економічній літературі їх розглядають як сукупність джерел формування потреби в капіталі на поточний період, що забезпечує розвиток господарюючого суб'єкта [20, с.48].

Ми погоджуємося із наведеними вище положеннями, але вважаємо, що вони недостатньо розкривають економічний зміст механізму реалізації прихованих і відкритих форм самофінансування. Наше бачення такого механізму полягає в наступному.

Передусім, в міжзвітний фінансовий період, коли процес відтворення продовжується, здійснюється щоденне погашення пред'явлених підприємству рахунків за сировинні матеріали, комплектуючі, енергетичні ресурси, транспортні послуги, плати за отримані кредити і сплата відсотків за ними. Можливе виникнення заборгованості по заробітній платі, закупівлі сировинних матеріалів, технічному обслуговуванні підприємства тощо. Такі виплати фінансуються за рахунок систематичних надходжень на поточні рахунки підприємства у формі надходжень за відвантажену продукцію чи надані ним послуги, погашення дебіторської заборгованості, отриманих авансових платежів, отриманих короткострокових кредитів та ін.

Самофінансування підприємства здебільшого відбувається і носить прихований характер, оскільки за умови щоденних розрахунків жодна з фінансових служб чи служби контролінгу підприємства не в змозі визначити скільки коштів власного, залученого чи позиченого капіталу або його окремих статей витрачено суб'єктом підприємництва на ту чи іншу дату, сировинні та матеріальні ресурси і оплату праці, та яка частина фінансових ресурсів ще залишається невикористаною при тому, що виручка за реалізовану продукцію відбуваються щоденно і нерівномірно. А «проміжкові» форми обліку, якщо і ведуться на окремих підприємствах в міжзвітний період, то і вони не в змозі відобразити всю складність ситуації.

Здійснити щоденний економічний чи фінансовий аналіз результатів виробничої діяльності підприємства та сформувати на його основі фінансову звітність об'єктивно неможливо, а тому не передбачено стандартами. По закінченню звітного періоду (чи то квартал, чи півріччя, чи звітний рік) на основі аналізу первинних документів та основних показників фінансової звітності підприємство отримує певний результат, який і виявить наслідки прихованого самофінансування.

На думку О.С. Пристремського, саме «...обліковою політикою підприємства створюється приховане самофінансування» [31, с. 108]. Ми в повній мірі погоджуємося з цією думкою і вважаємо, що переважна більшість

прихованих форм самофінансування є об'єктивною і виникає як результат облікової політики підприємства та в процесі складання його фінансової звітності. Досить часто це пов'язано і з недооцінкою ролі індексації основних засобів підприємством, помилок працівників фінансових служб (служби контролінгу) у визначенні резервів майбутніх періодів, небажанням окремих власників повною мірою виплачувати дивіденди, своєчасно виплачувати заробітну плату працівникам і здійснювати преміальні доплати, своєчасно та в повному обсязі сплачувати податки тощо.

Саме в період прихованого самофінансування створюються умови для «випадання» із обороту певної частини виробленої продукції чи наданих послуг до закінчення періоду прихованого самофінансування, тобто до дати складання і подання у відповідні державні служби тих чи інших форм бухгалтерської і фінансової звітності без тієї частини, яка випала із обороту і не знайшла свого відображення у фінансових документах, а відповідно і не може бути оподаткована. Але вплинути на таку ситуацію працівники фінансового відділу не можуть, оскільки власник, котрий уникає оподаткування, довго не чекаючи, може вжити заходів по усуненню такого фахівця від роботи, або ж створить йому нестерпні умови праці.

Вітчизняні науковці зважають на те, що «...в сучасній економічній літературі тіньова економіка підприємств не розглядається як одна із прихованих форм самофінансування. Однак, враховуючи загрозові для суспільства розміри цього явища, його негативного впливу на економічні та соціальні процеси, ми вважаємо, що виникла необхідність більш активного і більш оперативного контролю суспільства за господарсько-фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання уже в період прихованого самофінансування» [36, с.539].

Разом з тим, викликає певне здивування точка зору авторів, що визначають тіньову економіку як позитивне явище [28, с. 6-9].

Вважається, що приховане самофінансування є передумовою для виникнення зловживань, хоча і не є їх причиною. Останнє особливо стосується

державних підприємств. До прикладу, в державному секторі економіки на початок 2022 року працювало 862 тисячі людей, кількість штатних працівників 12% від числа зайнятих в усій економіці [30]. Загальна вартість активів державних підприємств на 1.10.2022 р. – півтора трильйона гривень, що становило 28% вартості активів великих та середніх підприємств. А на підприємствах державного сектору виробляється до 20% ВВП. Збитки державних підприємств за 2022 рік склали 82,5 млрд. грн. – це майже половина збитків вітчизняних підприємств взагалі. Заборгованість із заробітної плати при цьому сягає 40% її загального обсягу. Поряд із цим, за даними МВФ, сума субсидій та податкових пільг чи дотацій в 2023 році державним підприємствам складала близько 6% ВВП. Більше 41% державних підприємств не звітують про виконання показників фінансових планів. За даними Міністерства економічного розвитку в Україні на кінець 2022 року зареєстровано більше 3,5 тис. державних підприємств, із них функціонувало – близько 1800 [39].

Певна частина керівників державних підприємств зацікавлена у збереженні та існуванні відкритого самофінансування. Адже такі керівники позбавили себе відповідальності звітувати про результати фінансово-господарської діяльності. Крім того, справедливо відмічає старший економіст Центру економічних стратегій Яблоновський Д: «...дохідність провідних держпідприємств «ТОП-100 українських підприємств», враховуючи рівень інфляції, від’ємна, а 9 з 10 таких найбільших підприємств – монополні в частині визначення цін і тарифів» [39].

Монополізм і можливість прямого державного втручання у фінансово-господарську діяльність підприємств, як уже неодноразово доведено наукою та практикою, – пряме заперечення принципів і форм самофінансування, як і ринкової економіки в цілому. Враховуючи факт, що майже половина державних підприємств про результати своєї фінансової діяльності не звітують, логічно зробити висновок про те, що рівень тінізації таких підприємств найбільш високий. Стають зрозумілими зусилля кожного уряду і, що направлені на «прискорену» приватизацію таких державних

підприємств і перехід їх на принципи самофінансування.

До прикладу, виділені у 2021 році кошти на підтримку державних підприємств у формі субсидій і дотацій [39] значно перевищували витрати держбюджету на оборону. Як наслідок, - маємо таку сумну ситуацію у сфері фінансування оборони і відповідно наслідки...

Виникає об'єктивна необхідність впровадження аналізу економічного та фінансового стану суб'єктів підприємництва до і на протязі періоду прихованого самофінансування, оскільки факт виникнення збитковості таких підприємств виявляється після складання фінансової та економічної звітності, тобто в момент, коли вплив на рівень фінансових витрат і чистого прибутку уже відбувся, а вплинути на результати діяльності таких підприємств можливо здійснювати лише в майбутньому.

Період між датою складання фінансової звітності в звітному періоді і датою складання звітності базового періоду, вважається періодом прихованого самофінансування. Немає значення при цьому, який період аналізується – квартал, півріччя чи календарний рік.

Результат самофінансування підприємства, в цілому залежить від численних зовнішніх і внутрішніх виробничих чинників.

До зовнішньоекономічних чинників прихованого самофінансування слід віднести: стан індексації в суспільстві та динаміка зростання цін на сировинні ресурси, енергоносії, допоміжні матеріали, попит і пропозиція на сировинні ресурси, стан розрахунків з покупцями тощо.

До внутрішньовиробничих чинників доцільно віднести: якість технологічного процесу та міри його організаційного рівня, стан впровадження сучасних досягнень менеджменту та маркетингу, ступінь впровадження матеріальних стимулів до праці, міра тінізації виробництва тощо. Такі фактори відіграють вагомую роль в досягненні результатів економічної діяльності суб'єкта підприємництва.

Проаналізуємо механізм самофінансування підприємства в умовах прибутковості та збитковості його роботи. В умовах прибутковості

бухгалтерські та фінансові служби підприємства визначають міру використання тезаврованого прибутку, залишку нерозподіленого прибутку, тих чи інших статей власного капіталу, а також витрати, що здійснені за рахунок кредитних коштів. Витрати на ті чи інші статті підприємств здійснюються у відповідності до фінансового плану чи плану бюджетування або ж за умови відсутності останніх, пропорційно, дотримуючись принципу цільового використання грошових ресурсів та структури витрат, що склалися у базовому періоді.

При цьому співставляються планові та фактичні грошові потоки на здійснення операційної, інвестиційної та іншої фінансової діяльності. Важливе значення набуває оперативне фінансове планування.

Для забезпечення аналізу показників фінансово-господарської діяльності, визначення величини прибутку, що оподатковується, та чистого прибутку, бухгалтерські та фінансові служби підприємства забезпечують складання фінансової звітності відповідно до НП(с)БО за формами № 1-№ 5 за відповідний звітний період (квартал, півріччя, рік) [27]. Бухгалтерія підприємства проводить постатейне віднесення витрат, що здійснювались в період прихованого самофінансування: придбання сировини і матеріалів, амортизаційних нарахувань, виплату заробітньої плати і преміальних доплат, енергоносіїв, витрат на збут і постачання, адміністративних та інших операційних витрат. На основі співставлення доходів і витрат, визначається прибутковість чи збитковість роботи суб'єкта підприємництва звітного періоду в цілому. В момент складання звітності процес прихованого самофінансування приймає форму відкритого. Отримані результати аналізуються фінансовими службами суб'єкта підприємництва шляхом порівняння тих чи інших статей і даними звітного періоду, на основі факторного аналізу визначається вплив того чи іншого чинника на кінцевий фінансовий результат. При цьому, детально аналізуються витрати за кожною із статей, виявляються внутрішньовиробничі та зовнішньоекономічні фактори, що спричинили позитивний чи негативний вплив на кінцевий результат. Отримані результати доводяться до відома адміністрації та колективу.

В умовах збитковості роботи підприємства фінансові служби здійснюють постатейний аналіз його прямих і накладних витрат, виявляються конкретні причини перевитрат ресурсів на ті чи інші статті у відповідності з фінансовими планами (бюджетами витрат) чи в порівнянні з витратами базового періоду; здійснюється факторний аналіз негативного впливу тих чи інших показників на загальний фінансовий результат роботи підприємства. Особливе значення в процесі приділяється аналізу джерел формування відповідних витрат: стану дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства та співвідношень між ними, формуванню його резерву майбутніх періодів. Віднесення витрат підприємств на ті чи інші джерела власного і позиченого капіталу в умовах збитковості роботи стає проблемним, оскільки приховане самофінансування може супроводжуватися нераціональним використанням ресурсів та фінансовим зловживанням певних посадових осіб. Може виникнути ситуація, при якій розмір надходжень підприємства стає недостатнім для покриття усіх статей власного капіталу, включаючи і статутний.

Отже, в сучасних умовах господарювання підприємства широко застосовують весь інструментарій відкритого та прихованого самофінансування, однак необхідно виокремити орієнтири зростання рівня самофінансування саме для досліджуваного суб'єкта.

3.2. Орієнтири корегування політики самофінансування ТОВ „Терра-Потічок”

Забезпечення економічної стійкості українських підприємств пов'язане із застосуванням сучасних методів, новітніх технологій та інструментів адаптації підприємства до динамічних умов зовнішнього середовища, здатних формувати беззбитковість виробництва. Досягнення беззбиткової діяльності є об'єктивною передумовою отримання прибутку, який забезпечує самоокупність та самофінансування і на цій основі формування економічного розвитку та

формування фінансової безпеки вітчизняного підприємства.

Найвищим проявом економічної стійкості вітчизняного суб'єкта підприємництва є його здатність розвиватися переважно за рахунок власних джерел фінансування. Така здатність може бути реалізована лише за умови самоокупності та самофінансування вітчизняного підприємства. Під час переходу від безбитковості виробництва необхідно визначити рівень економічної ефективності, при якому суб'єкт підприємництва буде самоокупним, а пізніше може забезпечити і самофінансування його діяльності.

За економічним змістом категорії «безбитковість», «самоокупність» і «самофінансування» належать до характеристики ефективності виробничої фінансової, комерційної діяльності підприємства. Зокрема, безбитковість відповідає критерію мінімізації витрат за певного обсягу виробництва, і, відповідно, є результатом зіставлення постійних витрат і маржинального доходу, який характеризує «точка безбитковості».

Самоокупність і самофінансування, своєю чергою, відображають рівень ефективності за допомогою формування мінімального прибутку (3.1), необхідного для самоокупності та самофінансування як економічного ефекту:

$$P_{sf} = P_{min} + (P_i + P_{oa} + P_{dk} + P_s + D) \times 1 / (1 - N), \quad (3.1)$$

де P_{sf} – мінімальний прибуток для самофінансування, грн;

P_{min} – мінімальний прибуток для самоокупності, грн;

P_i – прибуток від інвестицій, грн;

P_{oa} – прибуток для поповнення оборотних активів, грн;

P_{dk} – Прибуток на погашення довгострокових кредитів, грн;

P_s – прибуток на соціальні потреби, грн;

D – дивіденди та іншого роду корпоративні виплати, грн;

N – ставка податку на прибуток, %.

Водночас безбитковість буде відображати нульовий економічний ефект,

виходячи з її економічного змісту, а самоокупність і самофінансування — позитивний ефект у вигляді отримання прибутку. Для характеристики економічного змісту самоокупності та самофінансування необхідно визначати не тільки абсолютні, але й відносні показники, тобто мінімальний рівень рентабельності для самофінансування:

$$R_{\min sf} = P_{sf} / C * 100\% \quad (3.2)$$

де $R_{\min sf}$ – мінімальний рівень рентабельності для самофінансування, %;
 C – собівартість реалізованої продукції у грн.

Порядок розрахунку показника рентабельності для самофінансування будується на основі зіставлення прибутку, який є необхідним для самофінансування із собівартістю продукції (робіт, послуг), що не заперечує загальноприйнятту концепцію теорії економічного аналізу.

Математичний інструментарій безбиткового виробництва продукції широко висвітлено в економічній літературі:

$$V_q = FC / P_q - VC_q \quad (3.3)$$

$$V_p = FC / VC \quad (3.4)$$

де V_q – точка безбитковості, од.;

V_p – точка безбитковості, грн;

P_q – ціна одиниці продукції, грн.;

VC_q – змінні витрати на одиницю продукції, грн;

FC – постійні витрати, грн.

У забезпеченні економічної стійкості вітчизняних підприємств вирішальна роль належить саме досягненню безбитковості їх фінансової

діяльності. З одного боку, беззбитковість відображає ту гранично допустимо межу, яка лежить між ефективною і неефективною діяльністю суб'єкта підприємництва, а з іншого — при порівнянні її з рівнем фактичних доходів суб'єкт підприємництва отримує можливість контролювати економічну безпеку, в межах якої воно може уникати збитків і досягати певного рівня фінансової міцності.

У разі ідентифікації зон прибутковості для самокупності та самофінансування вважаємо необхідним проводити також кількісну оцінку рівня доходу (виручки від реалізації продукції), за якого буде в майбутньому забезпечуватися покриття витрат на виробництво та реалізацію продукції і, відповідно, формування прибутку для самофінансування. Ґрунтуючись на розрахунку показників прибутку для самофінансування та використовуючи математичний інструментарій для визначення точки беззбитковості, ми пропонуємо розраховувати «точку беззбитковості», в якій буде досягтися самофінансування. Водночас пропонуємо по-іншому інтерпретувати їх формулювання для того, щоб уникнути термінологічної «плутанини». Так як розрахунок буде проводитися для показників, що характеризують величину доходу, за якого забезпечується не просто беззбитковість, а формування прибутку для самофінансування, то доцільно застосовувати термін «поріг рентабельності для самофінансування» [4].

$$R_{sf} = (FC + P_{sf}) / (1 - VC_q/P_q), \quad (3.5)$$

де R_{sf} – поріг рентабельності для самофінансування підприємства.

Встановлений в ході дослідження взаємозв'язок беззбитковості з економічною стійкістю підприємства, а також запропонований інструментарій визначення беззбитковості дозволить своєчасно оцінити наявну ситуацію і обґрунтувати відповідні методи та інструменти забезпечення економічної стійкості вітчизняного підприємства незалежно від виду діяльності та форми

власності.

Сукупність усіх внутрішніх чинників, що впливають на безбитковість виробничо-комерційної діяльності підприємств, можна розділити на групи:

- рівень забезпеченості та ефективність використання виробничих ресурсів підприємства;
- система організації та управління виробництвом підприємства, ефективність її функціонування;
- рівень відповідності виробничих потужностей вимогам НТП;
- існуюча асортиментна політика підприємства;
- цінова політика суб'єкта господарювання.

Наведені групи внутрішніх чинників визначають фактори першого порядку, які впливають на безбитковість виробництва суб'єкта: змінні і постійні витрати та виручку від реалізації продукції.

Під час досягнення безбитковості діяльності наступним важливим етапом є виявлення та обґрунтування напрямків підвищення прибутку, які дозволять забезпечити його зростання і на цій основі — самоокупність і самофінансування діяльності як головних умов підтримки і підвищення економічної стійкості підприємства. На основі проведених досліджень нами було виділено та систематизовано основні напрями підвищення прибутку підприємства та умови їх застосування:

Передусім, доцільно знижувати постійні витрати, оскільки їх вплив на безбитковість є більш істотний. Зокрема, якщо в структурі витрат на виробництво продукції переважає частка постійних затрат, то для їх покриття необхідно намагатися реалізувати більше продукції задля отримання більшої суми виручки, що обумовить збільшення межі безбитковості та періоду її досягнення. За умови скорочення постійних витрат підприємства доцільно розглядати можливість зниження затрат на організацію та управління виробництвом, як найменш "контрольованої" групи затрат, а також, враховуючи ймовірно високий рівень капіталомісткості продукції, потрібно намагатися знижувати витрати на основні засоби. Враховуючи «моральний» і

«фізичний» знос основних засобів на більшості вітчизняних суб'єктів підприємництва, витрати на їх утримання не відповідають ефекту від застосування. Окрім цього, загальна сума витрат обтяжується зайвими витратами, що зумовлені утриманням основних виробничих засобів, які не експлуатуються, або експлуатуються після закінчення терміну їх корисного використання. Тому необхідно враховувати, що в результаті реалізації вказаних рішень не повинно статися значного скорочення виробничого потенціалу суб'єкта підприємництва, порушення технологічного циклу, скорочення асортименту виробленої продукції та ймовірного погіршення її якості.

З метою визначення порогу рентабельності для самофінансування досліджуваного підприємства, передусім проведемо порівняння показників рентабельності (прибутковості) в цілому його діяльності в динаміці.

Проаналізуємо динаміку цих показників для досліджуваного ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» за допомогою рис. 3.1.

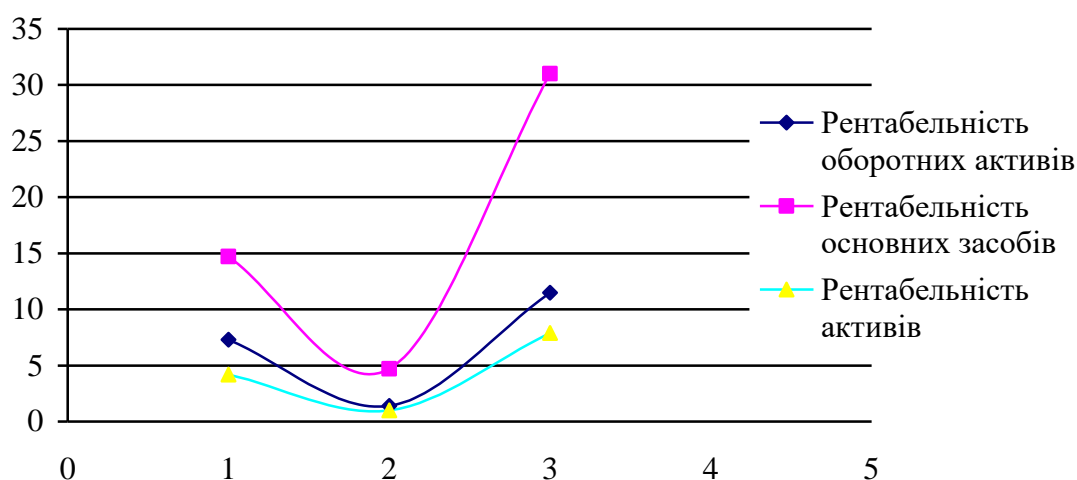

Рис. 3.1. Динаміка окремих показників рентабельності ТОВ «ТЕРРА-ПОТІЧОК» у 2021-2023 роках, %

Даний рисунок ілюструє суттєве зростання показника прибутковості діяльності товариства саме у 2023 році, адже у 2022 році показник знизився до критичного мінімуму (1,4%) внаслідок негативного впливу військової агресії росії. Така ситуація була характерною практично для більшості вітчизняних підприємств.

Внаслідок суттєвого зростання чистого прибутку у 2023 році є надія, що ця тенденція збережеться і в майбутньому і політика самофінансування підприємства, якщо й потребує корегування, то тільки в частині обґрунтування напрямку реінвестування чистого прибутку. Тобто є необхідність спрямування більшої частини чистого прибутку саме на основні засоби (необоротні активи), які за результатами дослідження (другий розділ роботи) склали 25-38% від усього майна підприємства. А оскільки самофінансування відбувається і за допомогою амортизаційних відрахувань, доля (частка) основних засобів у майні підприємства бажає бути вищою.

Таким чином, наслідком корегування політики самофінансування досліджуваного підприємства має бути:

- забезпечення його безперебійної роботи;
- нарощення обсягу власних оборотних засобів підприємства;
- прискорення процесу виробництва та реалізації продукції, і як наслідок, отримання закладеного в ній прибутку;
- максимізація прибутку досліджуваного підприємства при зростанні рівня його ліквідності.

ВИСНОВКИ

Узагальнивши результати дослідження, можна тезисно окреслити наступні висновки:

1. Економічний зміст самофінансування не може бути зведено лише до сутності тезаврації прибутку, адже це більш широка і всеохоплююча економічна категорія.

2. Теоретичні основи розуміння сутності самофінансування можуть бути отримані лише в контексті руху капіталу та грошових потоків підприємства, що здійснюється в умовах простого і розширеного відтворення.

3. Відкрита і прихована форми реалізації механізму самофінансування функціонують в постійному діалектичному взаємозв'язку, тобто у формі взаємодії та переходу однієї форми в іншу.

4. В своїй основі прихована форма самофінансування є об'єктивною і виникає як результат фінансової облікової політики та системи фінансової звітності суб'єкта господарювання, за якої витрати та платежі за рахунками здійснюються щоденно, а звіти про результати фінансово-господарської діяльності складаються, як правило, щоквартально і наростаючим підсумком за календарний рік.

5. Факти систематичного зниження обсягів реалізації продукції, зростання кількості рекламацій і повернення товарів, збільшення кредиторської заборгованості, неритмічність роботи підприємства через постійні несправності обладнання, зростаюча кредиторська заборгованість, систематичні звернення до банку за короткостроковими кредитами, погіршення якості сировини та матеріалів, що надходять на підприємство, незадовільна робота маркетингових

служб і відділу збуту та постачання продукції, зростання понаднормативних запасів товарноматеріальних цінностей на складах, факти розкрадання товарно-матеріальних цінностей мають бути в центрі уваги фахівців фінансово-економічних служб.

6. Для попередження відповідних негативних наслідків прихованого самофінансування фінансовою службою підприємства можуть бути застосовані такі заходи:

- впровадження бюджетування з охопленням відповідних структурних підрозділів підприємства, в умовах якого витрати на виробництво обліковуються наростаючим підсумком;

- введення планування та аналізу фінансових результатів діяльності підприємства на основі грошових потоків;

- вибір оптимального варіанту дивідендної політики;

- впровадження сучасних форм організації виробництва і стимулювання праці (рейтингове планування, планування на бригаду та інше) за методикою іноземних фірм;

- впровадження у виробництво сучасних основ маркетингу та менеджменту.

7. Надто актуальною залишається проблема приватизації державних підприємств.

Іншими причинами, що зумовлюють виникнення прихованих резервів і прихованого самофінансування є такі:

- недооцінка ролі індексації основних засобів підприємства з боку фінансово-економічних служб і можливі помилки, допущені фінансовою службою підприємства при визначенні резервів майбутніх періодів;

- відсутність систематичного моніторингу індикаторів фінансового та економічного стану підприємства, стану дебіторської та кредиторської заборгованості;

- небажання керівництва окремих підприємств своєчасно і в повній мірі сплачувати належні дивіденди, здійснювати преміальні доплати своїм

працівникам і сплачувати податки.

Аналіз перерахованих чинників має стати основним обов'язком фінансово-економічних служб підприємства при реалізації механізму самофінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (із внесеними змінами). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Біла книга: Політика розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. USAID. Київ, 2020. 32 с.
3. Вівчар О.Й., Саварин В.М. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць*. Львів: РВВ НЛТУ України. 2021. Вип.19.5. С. 146-150.
4. Вініченко І. І., Булкін С. С. Формування беззбитковості та економічної стійкості підприємства // *Економічна наука*. URL: DOI: 10.32702/2306-6806.2019.10.31.
5. Галабурда М. К. Фінансове забезпечення економічної політики в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спеціальність 08.01.01 – Економічна теорія. – Київ, 2019. 23 с.
6. Говорушко Т.А. Концепція фінансового забезпечення малих промислових підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. №4. С.100-104.
7. Гривківська О.В. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємств / О.В. Гривківська // *Формування ринкових відносин в Україні*. 2020. № 2. С. 12–15.
8. Гуцалюк О.М., Коцюрба О.Ю. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ. *БізнесІнформ*.. 2021. № 3. С.141-149.
9. Зятковська Л.І. Фінансування екологічно безпечного виробництва та шляхи його вдосконалення. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук. К.: КНЕУ, 2014. 195 с.